

XI

ONZENES

Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona

Girona, 15 i 16 de juny de 2012

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA SERRA D'EN CALS (FITOR-FONTETA, BAIX EMPORDÀ)

Oriol VICENTE, Maria BOFILL, Anabel ORTIZ

En aquest article es presenta el programa d'intervenció arqueològica desenvolupada a la serra d'en Cals, al terme municipal de Fitor/Fonteta (Gavarres, Baix Empordà), entre el 5 i el 15 de setembre de 2011. La principal motivació de la intervenció va ser l'avaluació preventiva de diferents punts de possible expectativa arqueològica (PEA). Aquests van ser donats a conèixer pel propietari de la finca Fitor, davant dels riscos que comporten l'ús de maquinaria utilitzada en les tasques de desforestació dutes a terme durant l'execució del *Pla de Prevenció d'Incendis de les Gavarres* (sector 33).

Dins de la unitat geogràfica que conforma el massís de les Gavarres i, en concret, el poble de Fitor (entre els nuclis urbans de La Bisbal, Palamós i Palafrugell), la zona específica en la qual s'ha intervingut s'estén per diversos cims i carenes de la serra d'en Cals i els

seus voltants. Aquests es troben dins de les finques del mas Cals, mas Plaja, mas Carrony i mas Estanyet (Fig.1). El massís de les Gavarres va ser objecte d'una important activitat de recerca arqueològica des de començament del segle XX fins al començament de la dècada dels anys 80. Investigadors com Agustí Cases, Manuel de Cazorro (1912), Lluís Pericot (1934) i, sobretot, Lluís Esteva i Cruanyes (1965, 1970, 1982, etc.), van dedicar treballs de camp, publicacions d'excavació de jaciments i obres de síntesi sobre el conjunt megalític de les Gavarres. L'interès científic pel fenomen del megalitisme a la zona de les Gavarres va ser reprès de nou a la dècada dels anys 90 per l'arqueòleg Josep Tarrús i Galter, que va desenvolupar una tasca sistemàtica de recopilació, revisió i publicació dins d'un marc d'estudi molt més ampli, el del megalitisme a la zona

Figura 1. Localització dels diferents punts on es va dur a terme la intervenció arqueològica preventiva de 2011.

Nº	Nom	Descripció
ID01	PEA PUIG DE LA BORRALLA 5	Acumulació de pedres de la qual s'hi pot distingir una possible alineació de dues pedres disposades verticalment
ID02	PUIG DE LA BORRALLA 4 (inscultures)	Doè inscultures de tipus cassoleta localitzades sobre un bloc de pedra de grans dimensions
ID03	DOLMEN DEL DOCTOR PERICOT	Dolmen tipus galeria catalana en U feta de lloses de pissarra
ID04	INSCULTURES DOLMEN DOCTOR PERICOT	Diverses cassoleres i requerons localitzades sobre diferents pedres de grans dimensions a uns 10-12 m del dolmen del Doctor Pericot
ID05	PARADOLMEN D'EN LLUÍS ESTEVA	Bauma localitzada al sud-oest del dolmen del Doctor Pericot on s'hi documenta un petit mur de pedra
ID06	PEA BALMA DEL CIM DEL CLOT DE LLORER	Balma localitzada 15m al nord de la cista del Clot de Llorer la qual podria presentar un nivell d'ocupació arqueològica
ID07	INSCULTURES CIM DEL CLOT DE LLORER	Cassoleta localitzada sobre un bloc de pedra d'uns 30 cm per 35 cm aproximadament
ID08	CISTA DEL CIM DEL CLOT DE LLORER	Cista amb túmul rectangular construïda a partir d'un túmul artificial de tendència circular amb possible cromlec, actualment molt erosionat
ID09	CIM DE CALS 1	Conjunt arquitectònic format per dos murs de pedra seca amb orientació longitudinal nord-sud i est-oest que formen una cantonada, a l'interior de la qual es construeix un parament a partir de lloses de pedra planes
ID10	CIM DE CALS 2	Mur de pedra seca de tendència circular/oval
ID11	PEA CALS 8	Llosa de pissarra de grans dimensions disposada verticalment
ID12	PEA CALS 7	Acumulació de lloses disposades verticalment i que formen una alineació
ID13	DOLMEN DELS TRES PEUS	Sepulcre de corredor de cambra rectangular gran o d'una galeria catalana en U feta de lloses de pissarra
ID14	PEA CALS 9	Alineació de dues lloses alineades en direcció suroest - noest
ID15	PEA CALS 5	Llosa de grans dimensions disposada verticalment
ID16	PEA CALS 6	Acumulació de grans lloses, algunes d'elles disposades verticalment
ID17	DOLMEN DE LA SERRA DE CALS	Galeria catalana en U feta de lloses de pissarra
ID18	DOLMEN DELS TRES CAIRES	Galeria catalana en U feta de lloses de pissarra.
ID19	PEDRA DRETA DE LES TRES FINQUES	Llosa de grans dimensions troba disposada de forma totalment vertical i envoltada per un túmul de pedres
ID20	DOLMEN DE LES MARIES	Possible dolmen format per una alineació de 5 lloses en vertical i una en horitzontal
ID21	INSCULTURES PUIG DE LA VINYASSA 1	Cassoleta localitzada sobre un bloc de pedra de grans dimensions.
ID22	PEA PUIG DE LA VINYASSA	Acumulació de pedres en forma d'alineació
ID23	INSCULTURES PUIG DE LA VINYASSA 2	Conjunt d'inscultures format per dues cassoleres localitzades sobre el mateix bloc de pedra
ID24	DOLMEN ROCA DE LA GLA	Galeria catalana en U feta de lloses de pissarra
ID25	INSCULTURES ROCA DEL GLA	Conjunt d'inscultures format per dues cassoleres
ID26	PEA CARRONY	Gran acumulació de blocs granítics (en vertical i horitzontal) de grans dimensions
ID27	MENIR MARIA JOSE	Llosa de pissarra de grans dimensions disposada en vertical
ID28	DOLMEN MAS ESTANYET	Galeria coberta en U feta de lloses de pissarra
ID29	INSCULTURES DOLMEN ESTANYET	Diferents grups de cassoleres sobre les lloses del dolmen i sobre blocs del voltant
ID30	PEA PUIG CASTELLAR	Alineació de blocs de pedra, possible partió
ID31	DOLMEN DEL CLOT DE LA TINA	L'estructura megalítica conservada parcialment. Algunes de les lloses que formen part de la cambra es troben in situ
ID32	INSCULTURA DEL CLOT DE LA TINA	Cassoleta ubicada en una de les lloses que conformen el monument megalític del Clot de la Tina
ID33	DOLMEN DE LA TAULA DELS TRES PAGESOS	Dolmen conservat notablement, preservant 4-5 lloses in situ
ID34	CISTA DE LA CADIRA DEL BISBE	Possible cista megalítica. Conserva 3 lloses in situ de la cambra, les quals es troben força inclinades, així com també podrien quedar restes visibles del túmul
ID35	PEA CAVITAT DE LA CADIRA DEL BISBE	Abric natural lapiat amb una paret de pedra seca

Figura 3. Llistat de Punts d'Interès i d'Expectativa Arqueològica enregistrats durant la intervenció arqueològica de 2011.

dificultat aquesta tasca, impeding una observació acurada del sòl per documentar material arqueològic indicatiu (ceràmica, fauna, lític).

A part de la prospecció ocular pedestre superficial, també es realitzaren cales i sondejos en aquells punts que vam considerar més significatius per les seves característiques de composició, organització o localització. L'objectiu d'aquests tipus d'intervenció arqueològica era trobar proves empíriques indicatives de l'autenticitat dels diferents PEA's sondejats com a jaciments arqueològics. Les cales foren efectuades de forma manual i en cadascun dels punts foren de dimensions i orientacions diferents en funció dels objectius marcats per a cada intervenció.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA DE 2011

La primera intervenció de prospecció arqueològica del 2011 a la finca Fitor destaca per l'aportació d'un conjunt format per un total de 21 punts d'expectativa arqueològica de caràcter inèdit (veure taula 1), al quals s'han d'afegir 4 nous punts documentats durant la visita efectuada al mes de desembre del mateix any. Durant aquesta primera campanya de prospecció, el número de punts localitzats ascendeix a un total de 35, que inclou 26 de caràcter inèdit, 6 que corresponen a monuments megalítics excavats amb anterioritat i 3 inscultures conegudes i citades prèviament a la bibliografia.

Segons la seva naturalesa podem classificar aquest conjunt de punts inèdits en els següents grups:

Grup 1: pedres dretes, alineacions, acumulacions significatives de pedres (n=10)

Grup 2: estructures megalítiques de caràcter inèdit (n=7)

Grup 3: abrics naturals, balmes, cavitats, etc. (n=2)

Grup 4: inscultures inèdites (n=5)

Grup 5: restes arquitectòniques d'hàbitat (n=2)

El primer dels grups, compost per un total de 10 punts, són considerats d'expectativa arqueològica (PEA) per tractar-se d'una acumulació significativa de pedres, d'una o més lloses en disposició vertical, o per la determinada disposició en l'espai dels diferents elements arquitecturals que els conformen. Hem pogut localitzar nous PEA's a les quatre zones d'actuació, encara que, atesos els objectius de la intervenció, la prospecció es va dur a terme de forma més sistemàtica i amb major intensitat a la zona 3 (serra den Cals).

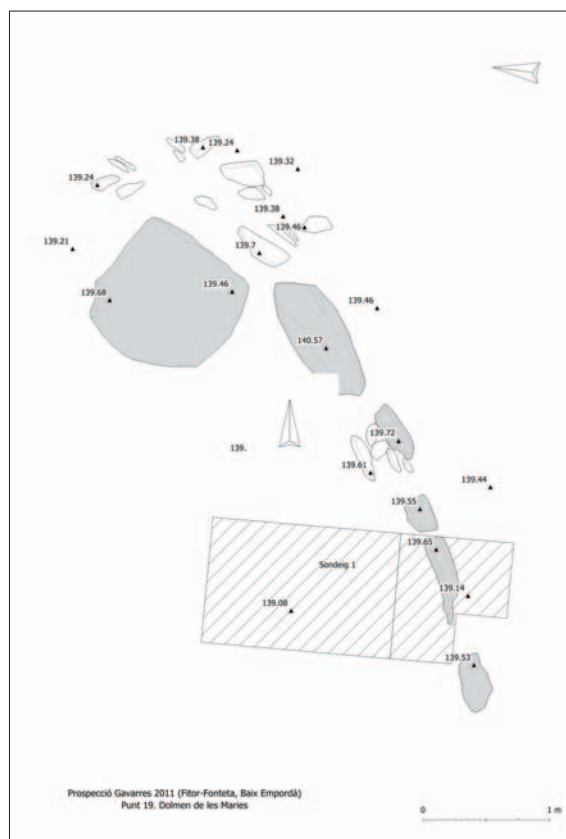

Figura 4. Planta del sepulcre de les Maries.

Per altra banda, el segon dels grups ha estat definit per un total de 7 monuments de caràcter megalític que mai han estat excavats de forma científica. Durant el desenvolupament de la campanya del setembre de 2012 es van dur a terme sondejos a tres d'aquests punts (ID5, ID19 i ID20) amb l'objectiu de comprovar la seva naturalesa com a monument megalític, amb resultats positius a tots els casos. Els detallem a continuació.

El punt ID5 es tracta d'una balma on s'hi documenta un petit mur de pedra al sud, generant un espai interior que presenta les següents dimensions: 2 m de llargària i 1 m d'amplada. En aquest espai es localitza una pedra clavada a l'extrem est del mur. Aquest tram podria correspondre amb un pas cap a l'interior de l'espai, el qual podria haver estat en un inici destinat a un ús sepulcral. S'han recuperat fragments de ceràmica a mà al seu interior durant l'excavació d'un sondeig.

El segon dels punts sondejats ID19 es tracta d'una llosa de grans dimensions (1,54 m d'ample, 1,70 m d'alçada aproximada i 50 cm de gruix) i de morfologia arrodonida que es troba disposada de forma totalment vertical. La llosa es troba alineada en direcció sud-

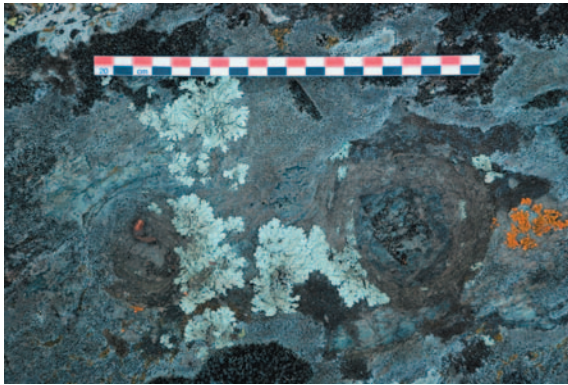

Figura 5. Inscultura formada pel conjunt de dues cassoletes (ID25).

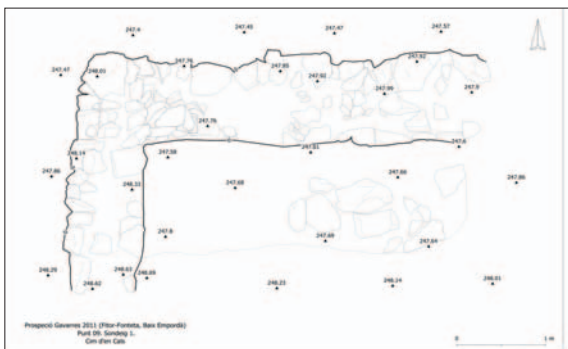

Figura 6. Planta de les restes arquitectòniques que conformen Cim de Cals 1.

oest/nord-est. Es confirma la intencionalitat antròpica de la seva disposició, però desconexim la seva funcionalitat precisa. Gràcies als sondejos realitzats l'any 2011 es va documentar un nivell format per una gran acumulació de pedres de petites i mitjanes dimensions encaixades entre elles i que podrien formar part d'un possible túmul. Aquesta acumulació descansa sobre la roca natural. És important remarcar que de forma immediata a la llosa s'hi documenta una fita actual com a indicador de separació de finques.

Les tasques d'excavació del sondeig realitzat al punt ID20 han permès confirmar la autenticitat d'aquesta alineació de lloses com a jaciment arqueològic de tipus megalític. Es tracta d'un possible sepulcre megalític del qual es conserven restes visibles de la paret del corredor i la coberta, una llosa de grans dimensions disposada horitzontalment i localitzada a l'extrem nord-est de la alineació. El segon mur, paral·lel, que tancaria el corredor no s'ha pogut identificar durant la primera intervenció. La totalitat del conjunt conservat presenta unes dimensions de 5,20 m de llargària i 2 m d'amplada.

El tercer grup està conformat pels punts d'expectativa

arqueològica anomenats com a Cavitat de la Cadira del Bisbe i balma del Cim del Clot del Llorer. En aquesta darrera s'hi va realitzar un sondeig arqueològic d'1 m per 1 m gràcies al qual s'identificà un nivell a l'interior de la balma format per blocs de pedres de mitjanes dimensions, alguns d'ells en posició perpendicular al sòl. Possiblement es tracti d'un nivell d'enderroc. No es descarta la possibilitat de trobar nivells d'utilització antics a major profunditat.

Un grup de cinc inscultures de tipus cassoleta conformen el quart grup de punts inèdits recollits durant la campanya de 2011. Es tracta d'inscultures formades per cassoletes aïllades o conjunts de dos, sense trobar-se unides per reguerons, i que han estat localitzades a blocs erràtics de dimensions variades. L'últim dels grups és compost per dos punts, Cim de Cals 1 i Cim de Cals 2, definits per la presència de restes arquitectòniques de possibles hàbitats. L'emplaçament del Cim de Cals es troba localitzat al paratge de serra d'en Cals, a 305-307 m d'altitud. Per tal de poder determinar millor la naturalesa d'aquestes estructures, així com la seva adscripció crono-cultural, es va intervenir en els dos punts realitzant dos sondejos arqueològics.

El punt de Cim de Cals 1 es defineix per la documentació d'una cantonada d'una estructura de la qual desconexim les dimensions exactes. Els elements que han estat identificats durant les tasques de sondeig són dos murs, d'1 m aproximat d'ample i conservats en aproximadament 40-50 cm centímetres d'alçada, i un parament de lloses. Per altra banda, Cim de Cals 2 es tracta d'una estructura a partir d'un mur de tendència circular de grans dimensions. No s'hi ha trobat cap sòl relacionat. Encara que els sondejos no han aportat materials arqueològics, tant la tipologia de l'emplaçament com les tècniques constructives ens permeten proposar que es tracti de restes d'un emplaçament d'època medieval (probablement de altmedieval).

VALORACIONS

La primera intervenció de prospecció arqueològica del 2011 a la finca Fitor destaca per l'aportació d'un conjunt format per un total de 21 punts d'expectativa arqueològica de caràcter inèdit. D'aquesta forma, s'ha reprès l'activitat investigadora en aquesta zona, sobretot en relació al fenomen del megalitisme del Baix Empordà. Pel que fa a les tasques de prospecció i revisió de l'estat dels jaciments, la darrera intervenció

va ser duta a terme per Oriol Font el 2004, mentre que no s'havien realitzats excavacions arqueològiques des de les intervencions al dolmen del mas Estanyet i del Dr. Pericot dirigides per Lluís Esteve a les dècades dels 70 i els 80. El resultat de la intervenció de 2011 ha permès realitzar un nou inventari arqueològic complet dels jaciments localitzats a la finca Fitor que recull la informació de forma sistemàtica per mitjà de fitxes on s'inclou la ubicació, la descripció, la planta, etc., de cadascun dels punts. A part dels punts inèdits localitzats, cal remarcar que gràcies a la intervenció i les tasques de prospecció mitjançant instruments de geo-referenciació i la seva inclusió en un Sistema d'Informació Geogràfica, s'ha pogut completar la situació exacta de monuments megalítics ja coneguts anteriorment.

Per altra banda, s'ha pogut assolir l'objectiu principal de la intervenció arqueològica, el qual estava centrat en l'avaluació dels riscos que comporta l'ús de maquinària utilitzada en les tasques de desforestació. Sobre aquesta qüestió, proposem el desenvolupament d'un protocol d'actuació arqueològica complementari als plans de prevenció d'incendis. Mitjançant aquest es podran protegir les àrees susceptibles de presentar restes arqueològiques en superfície,

sobretot les restes d'una certa entitat com poden ser els monuments megalítics. Segons la nostra experiència², durant la preparació de les tasques de desforestació preventiva s'hauria de regular la consulta obligatòria i exhaustiva de la carta arqueològica de la Generalitat de Catalunya, així com l'establiment d'una comunicació constant amb els Serveis Territorials d'arqueologia pertinents, per tal de tenir constància de qualsevol element o zona d'expectativa arqueològica que hagi de ser intervinguda.

Tot i així, tal i com hem pogut documentar durant la primera campanya de prospecció a la finca Fitor, existeix encara un alt percentatge de restes arqueològiques inèdites que no es contemplen a la carta arqueològica i que corren el risc de ser malmeses durant les tasques de desforestació preventiva, o per altres actuacions com l'obertura i l'arranjament de camins forestals, etc.

Per aquest motiu, a part de les tasques de documentació que hem esmentat (consulta a la carta arqueològica i treball conjunt amb els Serveis Territorials d'arqueologia), proposem que dins dels projectes (o com a projectes paral·lels) de prevenció contra incendis es puguin incloure i planificar prospeccions específiques dutes a terme per arqueòlegs a les zones que seran objecte de les intervencions per part dels tècnics forestals. A mesura que es realitzin aquestes prospeccions preventives es podran identificar i configurar àrees o regions d'alta expectativa arqueològica, en els quals el risc de destrucció sigui també elevat, com és el cas de la serra d'en Cals. Seguint aquesta proposta, també es podrà dissenyar una escala relativa de perillositat per a cada zona, mitjançant la qual s'aconselli la utilització de determinades tècniques per a la desforestació en funció del tipus de restes arqueològiques que la zona d'expectativa pugui presentar (per exemple, ús exclusiu de maquinària manual, combinació manual/maquinària segons la visibilitat del terreny, etc.).

Com a perspectives generals de continuació, des de l'equip del SAPPO-UAB i el Consorci de les Gavarres s'impulsa el projecte de recerca que comporta la revisió i difusió del patrimoni megalític de les Gavarres, així com la continuïtat de les intervencions de prospecció i excavació arqueològica de noves estructures inèdites localitzades a finca Fitor, però també a noves àrees dintre del massís de les Gavarres. Aquest plantejament s'emmarca en el projecte de recerca en curs que inclou tant tasques de treball de camp com

Figura 7. Detall de la fractura moderna d'una de les lloses del punt ID20, probablement com a resultat de l'acció d'algun tipus de maquinària pesada.

d'estudis de materials i la integració entre les recents aportacions de la campanya del 2011 i els estudis previs sobre el fenomen del megalitisme al massís de les Gavarres. Finalment, en el marc del nostre futur treball, hem apostat per la revalorització del patrimoni arqueològic de les Gavarres mitjançant l'ús de les noves tecnologies enfocades a l'estudi en profunditat del fenomen megalític i de la difusió del mateix.

BIBLIOGRAFIA

AICART, F. 2006, *Agustí Casas i l'arqueologia de les Gavarres*. XIV Premi Joan Xirgo. Biblioteca Lluís Esteva.

ESTEVA I CRUAÑAS, L. 1964, *Sepulcros megalíticos de las Gabarras (Gerona) I*. Corpus de sepulcros megalíticos 3, Girona.

ESTEVA I CRUAÑAS, L. 1965, *Sepulcros megalíticos de las Gabarras (Gerona) II*. Corpus de sepulcros megalíticos 4, Girona.

ESTEVA I CRUAÑAS, L. 1970, *Sepulcros megalíticos de las Gabarras (Gerona) III*. Corpus de sepulcros megalíticos 5, Girona.

ESTEVA I CRUAÑAS, L. 1978 *Sepulcros megalíticos de las Gabarras. Noticias complementarias. Cypsela* 2, Separata editada pel Museu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, 55-89.

ESTEVA I CRUAÑAS, L. TARRÚS, J. 1982, Dolmen del Doctor Pericot (Fitor-Fonteta). *Cypsela* 4, 45-51.

FONT, J.O. 2004, *Informe-Memòria de la prospecció dels següents sepulcres megalítics de Forallac, Fitor-Fonteta: Dolmen del Dr. Pericot; Serra Mitjana; Roca de la Gla; Vinya Gran; Mas Estanyet; Dolmen d'en Botey; Taula dels tres pagesos; Llobinar*" (digital), Biblioteca del Patrimoni Cultural, Barcelona.

PONS I BRUN, E. 1987, La presencia megalítica, *Revista de Girona* 122, 43-48.

TARRÚS, J. et al. 1990, *Dòlmens i Menhirs. 48 monuments megalítics de les Gavarres I el Massís d'Ardenya (Baix Empordà, la Selva, el Gironès)*, Guies del Patrimoni Comarcal, Editorial ART-3, Figueres, 8.

NOTES

¹⁾ Aquesta intervenció forma part del projecte de recerca entre el Consorci de les Gavarres i la Universitat Autònoma de Barcelona (Dept. Prehistòria // SAPPO). El treball realitzat ha estat possible gràcies a la col·laboració i el conveni en curs entre les dues institucions citades. Volem agrair a les institucions i les persones que han fet possible aquesta intervenció. Al Servei d'Arqueologia (Generalitat de Catalunya) i, en especial, a l'arqueòloga territorial Susana Manzano. Al Consorci de les Gavarres, en particular al senyor Oriol Armet i la senyora Maria Piferrer. Al senyor Joan Botey, de finca Fitor, per facilitar un coneixement del territori molt útil per al desenvolupament dels objectius fixats. Així com també al senyor David Meya, tècnic forestal de la Generalitat, per la seva disponibilitat i col·laboració. Finalment, la intervenció ha estat possible gràcies a l'ajuda material del Consorci de les Gavarres i la Universitat Autònoma (SGR-2009-00607).

²⁾ Volem destacar que la preparació i l'execució de la intervenció arqueològica a la serra d'en Cals va ser acompanyada d'una perfecta xarxa de comunicació i col·laboració entre el tècnic forestal de la Generalitat David Meya, l'arqueòloga territorial Susana Manzano, el propietari Joan Botey, la tècnica Maria Piferrer del Consorci de les Gavarres i el nostre equip (SAPPO-UAB). Els bons resultats de la campanya preventiva avalen la necessitat de dur a terme models de prevenció arqueològica com el que presentem en aquest treball preliminar.